

ДРОЗДОВ Олександр Михайлович

професор, доктор юридичних наук,
заслужений юрист України, адвокат,
член Комісії з питань правової реформи при

Президентові України,

член Апеляційної палати НАЗЯВО,

член Науково-консультативних рад при

Конституційному Суді України та Верховному Суді,

почесний професор кафедри кримінального права та

кримінології, міжнародного публічного права та

міжнародних відносин Юридичного факультету

Університету Барселони,

адвокат-партнер Адвокатського об'єднання «Лапчинський та
партнери»

(м. Барселона, Королівство Іспанія)

професор кафедри кримінально-правових та

адміністративно-правових дисциплін Юридичного факультету

ПВНЗ «МЕГУ імені академіка Степана Дем'янчука»,

(м. Рівне, Україна)

кафедра кримінального процесу

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

(м. Харків, Україна)

ДРОЗДОВА Олена Валеріївна

доцентка, кандидатка юридичних наук, адвокатка,
почесна професорка кафедри кримінального права та
кримінології, міжнародного публічного права та
міжнародних відносин Юридичного факультету

Університету Барселони

(м. Барселона, Королівство Іспанія)

доцентка кафедри кримінально-правових та
адміністративно-правових дисциплін Юридичного факультету

ПВНЗ «МЕГУ імені академіка Степана Дем'янчука»,

(м. Рівне, Україна)

**ПОНОВЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ПІСЛЯ
ВСТАНОВЛЕННЯ ЄСПЛ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 6 КОНВЕНЦІЇ:
РІШЕННЯ У СПРАВІ «АБО проти Туреччини»¹**

I. ВСТУП

Проблема ефективного поновлення кримінального провадження після встановлення Європейським судом з прав людини (ЄСПЛ, Суд) порушення статті 6 Конвенції поєднує вимоги юридичної визначеності з потребою реального усунення наслідків несправедливого розгляду справи. У нещодавньому рішенні по справі *Abo v. Türkiye* проаналізовано, як Суд уточнює стандарти справедливого суду щодо проваджень із перегляду вироку та оцінює доводи національних судів про неможливість або недоцільність повторного розгляду.

¹ <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-245813>.

Отже після набрання рішеннями ЄСПЛ статусу остаточних національні правопорядки держав — учасниць Конвенції опиняються між двома полюсами: з одного боку, принцип юридичної визначеності та повага до *res judicata*, з іншого — обов'язок забезпечити реальне, а не декларативне поновлення порушених прав особи. Саме на перетині цих вимог постає питання про поновлення кримінального провадження після встановлення Судом порушення статті 6 Конвенції.

Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи № R (2000) 2 прямо вказує на повторний розгляд або поновлення провадження як адекватний інструмент відновлення прав у випадках, коли особа й надалі зазнає негативних наслідків від національного рішення, яке суперечить Конвенції, а грошова сатисфакція не є достатнім засобом захисту.

У низці рішень — *Bochan v. Ukraine* (no. 2), *Yaremenko v. Ukraine* (no. 2), *Moreira Ferreira v. Portugal* (no. 2) — ЄСПЛ сформулював ключовий орієнтир: повторний розгляд має бути не формальною реакцією на рішення ЄСПЛ, а реальним, процесуально сумлінним механізмом оцінки впливу встановленого порушення на кінцевий результат справи.

Рішення у справі *Abo v. Türkiye* додає до цієї лінії практики два важливі акценти: по-перше, щодо критеріїв справедливості провадження про поновлення (включно з обґрунтованістю мотивів відмови), по-друге, щодо тривалості такого провадження в умовах, коли заявник продовжує відбувати покарання. Це безпосередньо релевантно для України, де перегляд судових рішень за виключними обставинами, зокрема на підставі рішень ЄСПЛ, врегульований положеннями Глави 34 КПК України.

II. ФАКТИ

Заявник народився у 1975 році і відбуває покарання у виправній установі м. Діярбакир. Його представляла адвокат пані Е. Акгюль, яка практикує у Діярбакирі.

Уряд представляв тодішній Уповноважений – пан Хаджі Алі Ачикгюль (Насі Алі Аçıkgül), колишній керівник Департаменту з прав людини Міністерства юстиції Турецької Республіки.

Обставини справи можна узагальнити так.

КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ СТОСОВНО ЗАЯВНИКА

1 жовтня 2000 року заявника було затримано за підозрою в участі в озброєній терористичній організації – Робітничій партії Курдистану (РПК).

4 жовтня 2000 року заявник дав показання поліції **без участі адвоката**, заявивши, що він та ще четверо осіб вирішили провести несанкціоновану демонстрацію на знак протесту проти арешту Абдулли Оджалана у 1998 році та здійснити збройний напад на задіяні поліцейські сили. Через кілька днів після цього рішення С.К. запросив до свого офісу кількох осіб, зокрема заявника, А.І., Х. та Н.Г. Він передав автомат Калашникова А.І. та по одному пістолету Х. та Н.Г. Далі заявник зазначив, що вони взяли участь у несанкціонованих зборах, організованих РПК у районі Кючюккьирим (Küçükkiyim) м. Джейхан, провінція Адана (на півдні Туреччини), а згодом розташувалися на даху будівлі, де А.І., Х. та Н.Г. стріляли по поліцейських, тоді як заявник і С.К. виконували функції спостерігачів (вартових).

5 жовтня 2000 року заявник дав показання публічному прокурору м. Бейтюшебап, також **без адвоката**, і підтвердив свої показання, надані поліції. Того ж дня його допитав слідчий суддя, знову без адвоката. Перед суддею заявник підтвердив свої попередні показання поліції та прокурору, додавши, що він дав їх «щиро» та «з каяттям». Він зазначив, що покладається на правосуддя держави та бажає скористатися положеннями Закону № 3419 про каяття (Закон про каяття – *Pişmanlık Yasası*).

22 грудня 2000 року публічний прокурор при Державному суді безпеки м. Діярбакир склав обвинувальний акт, пред'явивши заявнику

обвинувачення за статтею 125 тодішнього Кримінального кодексу – **посягання на єдність держави та спрямування на відокремлення частини національної території від влади держави.**

На слуханні 22 лютого 2001 року заявник був особисто допитаний. Він заперечив усі обвинувачення та відмовився від показань, наданих поліції, прокурору і слідчому судді. Заявник вказав, що його залякували поліцейські під час доставляння до прокурора та до судді й що, коли його привели до їхніх кабінетів, він вважав, що перед ним знову поліцейські. Він також скаржився на застосування до нього катувань під час перебування під вартою в поліції. На тому ж засіданні заявник зачитав свої письмові пояснення.

9 листопада 2006 року Суд присяжних м. Діярбакир (Diyarbakır Assize Court) визнав заявника винним за пред'явленими обвинуваченнями та призначив йому покарання у вигляді **довічного ув'язнення з обтяжуючими обставинами.**

10 травня 2007 року Касаційний суд залишив зазначений вирок без змін.

РІШЕННЯ СУДУ У СПРАВІ ЗАЯВНИКА (DAVUT ABO v. TURKEY)

15 травня 2007 року заявник звернувся до ЄСПЛ, скаржачись, зокрема, за статтею 6 Конвенції на відсутність справедливого судового розгляду. Він стверджував, що йому не було забезпечено доступ до адвоката під час перебування в поліцейському ізоляторі, а також що його справа не була розглянута упродовж розумного строку. Крім того, заявник скаржився на порушення статті 3 Конвенції, стверджуючи, що його було піддано катуванню під час перебування під вартою в поліції, а державні органи не провели ефективного розслідування його скарг на жорстоке поводження.

Рішенням від 26 листопада 2013 року Комітет Суду з трьох суддів встановив:

порушення статті 6 § 1 Конвенції у зв'язку з надмірною тривалістю кримінального провадження щодо заявника;

порушення статті 6 § 3 (с), розглянутої у поєднанні зі статтею 6 § 1, у зв'язку з відсутністю правової допомоги під час перебування заявника під вартою в поліції.

За статтею 41 Конвенції Суд зазначив, що найбільш належною формою відшкодування буде повторний розгляд справи заявника відповідно до вимог статті 6 §§ 1 і 3 (с), якщо заявник цього проситиме, та присудив йому 3900 євро відшкодування немайнової шкоди. Скаргу за статтею 3 Конвенції було визнано явно необґрунтованою через відсутність достатнього підтвердження жорстокого поводження та відсутність «аргументованої скарги» у значенні статті 3.

ПРОВАДЖЕННЯ ЩОДО ЗАЯВИ ЗАЯВНИКА ПРО ПОНВОЛЕННЯ (ВІДНОВЛЕННЯ) КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

7 квітня 2014 року адвокат заявника подала до Четвертого суду присяжних м. Діярбакир (далі – «суд першої інстанції») заяву про поновлення кримінального провадження. Цей суд мав спеціальну юрисдикцію розглядати справи щодо тяжких злочинів, визначених у статті 250 § 1 Кримінально-процесуального кодексу (КПК) у той час. Заява ґрунтувалася на рішенні ЄСПЛ у справі Davut Abo v. Turkey, у якому встановлено порушення статті 6 § 3 (с) у поєднанні зі статтею 6 § 1 через відсутність доступу до адвоката під час перебування заявника під вартою в поліції. Адвокат зазначила, що це рішення стало остаточним 26 листопада 2013 року.

15 травня 2014 року суд першої інстанції звернувся до Міністерства юстиції з проханням підтвердити, чи стало рішення ЄСПЛ остаточним, і якщо так, то з якої дати.

У письмовому клопотанні від 4 листопада 2014 року адвокат заявника запитала суд, чи ухвалив він рішення щодо заяви про

поновлення та, якщо ні, просила негайно її розглянути, з огляду на значний час, що минув з моменту подання заяви.

5 листопада 2014 року суд першої інстанції направив до Міністерства юстиції повторний лист, знову повторивши своє прохання від 15 травня 2014 року.

Листом від 27 листопада 2014 року Департамент з прав людини Міністерства юстиції повідомив суд першої інстанції, що рішення ЄСПЛ стало остаточним у день його ухвалення. У листі також було описано, як знаходити рішення Суду в базі HUDOC. Крім того, зазначалося, що суд уже був поінформований про це рішення 3 квітня 2014 року як суд, який розглядав справу по суті.

18 лютого 2015 року суд першої інстанції без слухання визнав заяву про поновлення кримінального провадження прийнятною, вказавши, що її подано обвинуваченим у межах однорічного строку, встановленого національним законодавством, та що вона ґрунтується на рішенні ЄСПЛ, яким було встановлено порушення. Суд ухвалив направити заяву прокурору з вимогою надати письмові пояснення протягом семи днів.

У своїх письмових поясненнях від 17 березня 2015 року публічний прокурор запропонував суду визнати заяву про поновлення прийнятною, зазначивши, що вона відповідає умовам, передбаченим статтею 311 § 1 (f) КПК.

15 квітня 2015 року суд першої інстанції, пославшись на статтю 319 § 2 КПК (прийнятність – повідомлення сторонам для подання зауважень), надав прокурору та адвокату заявника по сім днів для подання зауважень і доказів. Було зазначено, що після їх надходження суд ухвалить рішення щодо заяви про поновлення відповідно до статті 321 КПК (розгляд по суті – відхилення за відсутності підстав або задоволення заяви).

У письмових поясненнях від 21 квітня 2015 року прокурор просив задовольнити заяву про поновлення, вважаючи, що вона

відповідає умовам, викладеним у статті 311 § 1 (f) КПК. Водночас він наполягав, що виконання вироку заявника має бути продовжено, оскільки встановлені ЄСПЛ порушення стосувалися лише процесуальних вад, а не матеріальної сторони справи.

У своїх письмових поясненнях від 4 травня 2015 року адвокат заявника просила суд задовольнити заяву та провести повторний розгляд справи *de novo*, із проведенням слухань та допитом кількох нових свідків, показання яких могли мати істотне значення. Зокрема, вона просила викликати М.Т. та М.А., які могли підтвердити, що заявника було піддано жорстокому поводженню під час перебування в поліцейському ізоляторі, через що він був змушений підписати показання без адвоката. Крім того, адвокат просила з'ясувати особу поліцейського, свідчення якого – зокрема його хибна заява про участь заявника в інциденті в Адані – відіграли значну роль у засудженні заявника. Вона наполягала, щоб суд дослідив справу по суті, провів слухання та всебічну оцінку доказів. У зв'язку з цим адвокат просила звільнити заявника з-під варти, оскільки він перебував у в'язниці вже п'ятнадцять років.

8 травня 2015 року суд першої інстанції відхилив заяву про поновлення відповідно до статті 321 § 1 КПК, визнавши її безпідставною. У рішенні обсягом дві з половиною сторінки суд спочатку виклав зміст показань заявника поліції, прокурору, слідчому судді та в суді, результати первісного провадження, його звернення до ЄСПЛ та зміст рішення Суду, а далі зазначив:

«Оцінивши зміст рішення Європейського суду про встановлення порушення, вбачається, що Суд відхилив твердження засудженого про те, що він зазнав жорстокого поводження або катувань під час перебування в поліцейському ізоляторі, а також його скарги щодо використання нібито недопустимих доказів. Відтак постановлено відхилити заяву про поновлення кримінального провадження, оскільки неможливо усунути порушення, які стали підставою для встановлення порушення, шляхом повторного розгляду, і встановлено, що ці порушення не вплинули на сутність попереднього вироку...»

26 травня 2015 року адвокат заявника подала заперечення проти цього рішення, зазначивши, що воно суперечить Конституції, КПК, Конвенції та загальним принципам права з таких причин. По-перше, вона наголосила, що засудження заявника за статтею 125 попереднього Кримінального кодексу ґрунтувалося на його показаннях поліції, наданих без адвоката, саме з цього й було констатовано порушення статті 6. Суд ЄСПЛ прямо вказав, що національні суди використали показання заявника, надані без адвоката поліції, прокурору та слідчому судді. Крім того, Суд зазначив, що повторний розгляд справи є найкращим способом виправлення порушення. Однак суд першої інстанції фактично відмовив заявникові в такому повторному розгляді, відхиливши його заяву про поновлення без розгляду жодного з клопотань, викладених адвокатом у субмісіях від 4 травня 2015 року.

27 жовтня 2015 року той самий суд першої інстанції розглянув і відхилив заперечення адвоката заявника від 26 травня 2015 року, визнавши його необґрунтованим.

2 листопада 2015 року П'ятий суд присяжних м. Діярбакир (Diyarbakır Fifth Assize Court) відхилив скаргу заявника, дійшовши висновку, що рішення суду першої інстанції відповідає закону й процесу та не містить жодних помилок.

ІНДИВІДУАЛЬНА ЗАЯВА ДО КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ

18 грудня 2015 року заявник подав індивідуальну заяву до Конституційного суду, скаржачись, серед іншого, на несправедливість провадження, яке завершилося відхиленням його заяви про поновлення, повторивши аргументи, висунуті перед судами м. Діярбакир.

9 червня 2016 року Конституційний суд визнав заяву неприйнятною. Щодо скарги на несправедливість провадження з поновлення суд по-перше підтвердив, що особи можуть подавати індивідуальні заяви щодо порушень їхніх прав, які мали місце у провадженні за статтею 311 КПК (підстави для поновлення

кримінального провадження). Далі Конституційний суд зазначив, що суд першої інстанції, отримавши заяву, надав заявникові час для подання своїх пояснень та доказів. Згодом цей суд відмовив у поновленні, вказавши, що порушення, встановлене ЄСПЛ, не може бути усунене шляхом повторного розгляду та «не вплинуло на сутність» вироку. На думку Конституційного суду, суд першої інстанції зробив це після оцінки попереднього провадження у справі заявника, рішення ЄСПЛ та його доводів у їх сукупності. Відтак скарга була визнана явно необґрунтованою: було встановлено, що рішення національних судів не містили «явної та очевидної сваволі», а доводи заявника мали «четвертоінстанційний» характер.

Щодо скарги на те, що суд першої інстанції не провів слухання при розгляді заяви про поновлення, Конституційний суд нагадав, що одним із основних елементів права на справедливий суд є принцип проведення усного та публічного слухання. Порушення не вбачається, якщо суд першої інстанції провів слухання перед винесенням рішення, навіть якщо суд апеляційної інстанції розглядав справу без слухання. На думку Конституційного суду, закон чітко врегульовує умови поновлення, яке є надзвичайним засобом правового захисту, і передбачає, що заяви, позбавлені підстав, можуть бути відхилені без слухання. Оцінка, яка не стосується суті спору, але проводиться без слухання, не порушує права на справедливий суд. Відповідно суд дійшов висновку, що доводи заявника не свідчать про порушення.

ІІІ. СТВЕРДЖУВАНІ ПОРУШЕННЯ СТАТТІ 6 § 1 КОНВЕНЦІЇ

Заявник скаржився за статтею 6 § 1 Конвенції, що провадження щодо його заяви про поновлення кримінального провадження – поданої після рішення ЄСПЛ у справі *Davut Abo v. Turkey* – було несправедливим, оскільки національні суди не розглянули його доводів та клопотань належним чином. Він також стверджував, що це провадження було надмірно тривалим.

Релевантна частина статті 6 § 1 передбачає:

«Кожен при вирішенні ... будь-якого кримінального обвинувачення, висунутого проти нього, має право на справедливий ... розгляд його справи упродовж розумного строку судом ...».

A. Прийнятність

Уряд подав три попередні заперечення:

(i) Суд не має юрисдикції за статтею 46 (контроль за виконанням рішень) розглядати цю заяву;

(ii) стаття 6 не застосовна до провадження щодо поновлення;

(iii) заява є явно необґрунтованою.

Юрисдикція Суду *ratione materiae* (стаття 46 Конвенції)

(далі – коротко по суті, із збереженням правового змісту)

§§ 48–52. Уряд стверджував, що скарги заявника на відмову у поновленні фактично стосуються невиконання рішення ЄСПЛ, а контроль за виконанням належить до компетенції Комітету міністрів за статтею 46 Конвенції. Вони посилалися на рішення у справі *Öcalan (dec.)* та доводили, що у справі заявника немає «нового питання».

§§ 53–58. Суд нагадав свою практику:

- він не контролює виконання своїх рішень – це робить Комітет міністрів;

- однак, якщо внаслідок виконання виникає нове, самостійне питання, яке не було розглянуто в первісному рішенні, воно може бути предметом нової заяви;

- у справі *Moreira Ferreira (№ 2) [GC]* Суд вже визнав, що провадження щодо перегляду (або поновлення) після рішення ЄСПЛ може бути таким «новим питанням», якщо заявник скаржить на несправедливість самого провадження щодо перегляду.

У цій справі Суд зазначив, що:

- після рішення Davut Abo заявник подав заяву про поновлення,
- національні суди вперше оцінили, чи вплинуло порушення права на адвоката на законність вироку;
- їхня відмова у поновленні ґрунтувалася на мотиві, що порушення не вплинуло на сутність вироку, і ці міркування становлять нове правове питання, не розглянуте в першому рішенні.

Отже, стаття 46 не перешкоджає Суду розглядати теперішню заяву.

2. Застосовність кримінального аспекту статті 6 до провадження щодо поновлення

§§ 59–63. Уряд стверджував, що поновлення є надзвичайним засобом, який:

- не є автоматичним;
- не призводить *ipso facto* до повторного розгляду;
- не зупиняє виконання вироку;
- на стадії перевірки заяви суд не вирішує «кримінального обвинувачення».

Відтак, на їхню думку, стаття 6 (кримінальний аспект) не застосовна.

§§ 65–72. Суд нагадав, що:

- за загальним правилом, після остаточного засудження особа вже не є «обвинуваченою» за статтею 6;
- однак надзвичайні засоби, які можуть прямо призвести до перегляду або зміни вироку, можуть підпадати під дію статті 6, якщо суд фактично повторно вирішує питання про кримінальне обвинувачення;

у справі Mehmet Zeki Doğan (№ 2) Суд уже встановив, що за турецьким КПК (стаття 311 § 1 (f)) суд, розглядаючи заяву про поновлення, зобов'язаний оцінити вплив порушення, встановленого ЄСПЛ, на дійсність вироку, і така оцінка може бути вирішальною для долі кримінального обвинувачення.

У даній справі:

- Четвертий суд присяжних визнав заяву заявника прийнятною саме на підставі того, що ЄСПЛ встановив порушення;
- прокурор прямо підтвердив, що умови ст. 311 § 1 (f) дотримані;
- відхиляючи заяву, суд по суті вирішив, що порушення не вплинуло на законність засудження.

Тому Суд дійшов висновку, що кримінальний аспект статті 6 застосовується до всього провадження щодо поновлення.

3. Чи є заява явно необґрунтованою

§§ 73–75. Уряд стверджував, що заявник намагається змусити Суд виступити «четвертою інстанцією» та переоцінити застосування національного права. Суд, однак, встановив, що заява порушує складні питання факту й права, які потребують розгляду по суті. Відповідно, вона прийнятна.

В. Суть

1. Стверджувана несправедливість провадження щодо поновлення

(a) Доводи сторін

Заявник стверджував, що відмова у поновленні була свавільною та незаконною, оскільки суди:

- не розглянули його клопотання (про допит свідків, проведення нового повного розгляду);
- не навели достатніх та послідовних мотивів;

- проігнорували висновки ЄСПЛ у справі **Davut Abo**.

§§ 77–80. Уряд відповів, що:

- суд першої інстанції діяв у межах КПК: отримав підтвердження від Мін'юсту, витребував зауваження сторін, розглянув матеріали первісної справи та рішення ЄСПЛ;

- він відхилив клопотання про допит нових свідків, посилаючись на те, що сам ЄСПЛ визнав скаргу за статтею 3 (жорстоке поводження) необґрунтованою;

- ЄСПЛ у рішенні 2013 року лише «зазначив», що повторний розгляд був би найбільш належною формою відшкодування, але не зобов'язав поновлювати справу;

- з огляду на те, що заявник надалі мав адвоката під час слухання у 2001 році, поновлення з метою знову заслухати заявника в присутності адвоката не мало б практичного сенсу.

(b) Оцінка Суду

(i) Загальні принципи

Суд не покликаний виправляти стверджені помилки у праві чи у встановленні фактів, допущені національними судами, якщо й остільки, оскільки такі помилки не призвели до порушення прав і свобод, гарантованих Конвенцією, – наприклад, коли у виняткових випадках такі помилки можна вважати «несправедливістю», несумісною зі статтею 6 Конвенції. Суд не повинен діяти як орган «четвертої інстанції» і, відповідно, не буде ставити під сумнів за статтею 6 § 1 оцінку, здійснену національними судами, якщо тільки їхні висновки не можна вважати свавільними або явно необґрунтованими (Moreira Ferreira, цитоване вище, § 83; див. також Serrano Contreras, цитоване вище, § 34).

Суд повторює, що відповідно до його усталеної практики, яка відображає принцип, пов'язаний із належним здійсненням правосуддя, судові рішення повинні належним чином містити мотиви, на яких вони

ґрунтуються. Обсяг цього обов'язку щодо наведення мотивів може відрізнятися залежно від характеру рішення і має визначатися з огляду на обставини справи (див. *García Ruiz v. Spain* [GC], № 30544/96, § 26, ECHR 1999-I). Не вимагаючи детальної відповіді на кожен довід заявника, цей обов'язок означає, що сторони судового провадження можуть розраховувати на одержання конкретної й чіткої відповіді на ті аргументи, які є вирішальними для результату провадження (див., серед багатьох інших джерел, *Ruiz Torija v. Spain*, 9 грудня 1994 року, §§ 29–30, Series A № 303-A). Із рішення має бути зрозуміло, що ключові питання у справі були розглянуті (див. *Taxquet v. Belgium* [GC], № 926/05, § 91, ECHR 2010). Враховуючи принцип, згідно з яким Конвенція покликана гарантувати не теоретичні чи ілюзорні права, а права практичні й ефективні, право на справедливий судовий розгляд не може вважатися ефективним, якщо клопотання та зауваження сторін не були справді «почуті», тобто належним чином розглянуті судом (див. *Yüksel Yalçınkaya v. Türkiye* [GC], № 15669/20, § 305 in fine, 26 вересня 2023 року, з подальшими посиланнями). Крім того, у справах, що стосуються втручання в права, гарантовані Конвенцією, Суд намагається з'ясувати, чи є наведені національними судами мотиви автоматичними або шаблонними (див. *Moreira Ferreira*, § 84, цитоване вище, з подальшими посиланнями).

(ii) Застосування загальних принципів до цієї справи

Суд зазначає, що, відхиляючи заяву заявника про поновлення кримінального провадження, яка ґрунтувалася на рішенні Суду про встановлення порушення статті 6 §§ 1 та 3 (с) Конвенції щодо нього (див. пункт 13 вище), суд першої інстанції спирався на два мотиви. По-перше, він вважав, що процесуальний недолік, покладений Судом в основу встановленого порушення, (і) не може бути усунений шляхом повторного розгляду, а по-друге, (ii) що він не вплинув на сутність остаточного засудження заявника, оскільки Суд відхилив його скарги щодо стверджуваного жорстокого поведження під час перебування під вартою в поліції та щодо використання національними судами незаконних доказів, а саме – показань, отриманих унаслідок нібито жорстокого поведження в цей період.

Щодо першого мотиву Суд нагадує, що він сформулював невичерпний перелік критеріїв, які застосовував у своїй практиці для оцінки того, якої шкоди обмеження права на доступ до адвоката могли завдати загальній справедливості провадження (див. узагальнення цих критеріїв в *Ibrahim and Others v. the United Kingdom [GC]*, №№ 50541/08 та 3 інші, § 274, 13 вересня 2016 року). Суд також зауважує, що у справі *Ibrahim and Others* (там само) Велика палата зазначила, що вона не змінює, а переосмислює критерій, сформульований у справі *Salduz*, і що основний принцип, покладений в основу рішення *Salduz v. Turkey* ([GC], № 36391/02, ECHR 2008), – а саме, що права захисту, як правило, зазнають безповоротної шкоди, коли самообвинувачувальні показання, надані під час допиту в поліції без доступу до адвоката, використовуються для засудження, – залишається чинним. Отже, у кожній конкретній справі Суд має оцінити, чи забезпечили національні суди достатні процесуальні гарантії, покликані гарантувати загальну справедливість провадження, попри наявність процесуального недоліку, пов'язаного з правом заявника на доступ до адвоката.

Суд далі зазначає, що висновок суду першої інстанції про те, що відсутність адвоката не може бути виправлена шляхом повторного розгляду, видається надто недиференційованим підходом до відповідного процесуального недоліку, оскільки проголошене ним твердження вважається чинним незалежно від індивідуальних обставин конкретної справи. Отже, у цій справі логіка міркувань суду першої інстанції, вочевидь, із самого початку виключила конкретну оцінку, засновану на фактичних обставинах справи заявника, і не відповідала вимогам перевірки процесуального недоліку за статтею 6 Конвенції, здійсненої у спосіб, що узгоджується з Конвенцією (порівняймо з позицією, якої дотримався Касаційний суд Бельгії у справі *Deckmyn v. Belgium* ((dec.), № 44813/14, 7 листопада 2023 року)).

Суд також нагадує свій прямиий висновок у справі *Davut Abo* (цитованій вище, § 47) про те, що «найбільш належною формою відшкодування» у справі заявника «була б повторна судова процедура щодо заявника відповідно до вимог статті 6 §§ 1 та 3 (с) Конвенції, якщо він цього проситиме». Дійти протилежного висновку до висновку

Суду – у тій самій справі й без будь-яких пояснень або додаткового обґрунтування – з огляду на чітко викладені аргументи заявника перед судом першої інстанції та важливість для нього предмета спору – було несумісно з обов'язком суду першої інстанції наводити мотиви свого рішення відповідно до статті 6 § 1 Конвенції.

Щодо другого мотиву Суд зазначає, що, на думку суду першої інстанції, доки встановлено, що заявник не зазнав жорстокого поводження під час перебування під вартою в поліції, висновок Суду про порушення статті 6 § 3 (с) Конвенції – у зв'язку з відсутністю правової допомоги, доступної заявникові під час його перебування в поліцейському ізоляторі, – не вплинув на сутність його остаточного засудження. Однак, на переконання Суду, прийняття такого підходу фактично нівелювало б згадане порушення та суперечило б висновку й духу рішення у справі *Davut Abo* (цитоване вище).

Ба більше, і що важливіше, Суд дотепер не обмежував свою оцінку загальної справедливості кримінального провадження виключно питанням про те, чи зазнала особа, яка дала самообвинувачувальні показання в контексті свого затримання без допомоги адвоката, жорстокого поводження чи ні. Відповідно, хоча другий мотив, покладений судом першої інстанції в основу його рішення, видається релевантним, з огляду на те, що «якість доказів і те, чи обставини, за яких вони були отримані, ставлять під сумнів їхню надійність або точність» є одним із невичерпних критеріїв, які слід використовувати при оцінці впливу відсутності правової допомоги на загальну справедливість провадження, Суд не може вважати цей мотив достатнім для відповідності статті 6 § 1 Конвенції.

Суд зазначає, що в нещодавній практиці Конституційного суду у подібних справах (див. пункти 41–44) останній вважав більш належним виключати докази, отримані за відсутності адвоката. Враховуючи характер порушення у відповідній справі та вимоги, що випливають із висновків Суду, Конституційний суд відхилив аргументи, засновані на достатності «залишкових доказів» у матеріалах справи, або на твердженні, що такі порушення не можуть бути виправлені шляхом

повторного розгляду. Однак у цій справі Конституційний суд не усунув зазначеного недоліку і відхилив індивідуальну заяву заявника.

З огляду на наведені міркування Суд доходить висновку, що автоматичні та недостатньо мотивовані доводи, на які спирався суд першої інстанції, відхиляючи заяву заявника про поновлення кримінального провадження, у поєднанні з неспроможністю Конституційного суду виправити цей недолік, попри його власну усталену практику, не відповідали вимогам статті 6 § 1 Конвенції.

Отже, мало місце порушення статті 6 § 1 Конвенції.

У світлі наведеного Суд не вважає за необхідне окремо оцінювати, чи належним чином суд першої інстанції розглянув інші клопотання заявника, викладені в його заяві про поновлення кримінального провадження (§§ 81-92).

2. Тривалість провадження щодо заяви про поновлення

(a) Доводи сторін

Далі заявник скаржився, що тривалість провадження, яке завершилося відхиленням його заяви про поновлення кримінального провадження, була надмірною, що становило додаткове порушення статті 6 § 1 Конвенції.

Уряд стверджував, що відповідне провадження здійснювалося на трьох рівнях юрисдикції, а саме у двох різних складах П'ятого суду присяжних Діярбакира та у Конституційному суді. На думку Уряду, хоча заявник подав свою заяву про поновлення 7 квітня 2014 року, тривалість провадження слід обчислювати з 18 лютого 2015 року. Саме цього дня суд першої інстанції підтвердив, що заява відповідає критеріям прийнятності, встановленим Кримінально-процесуальним кодексом. До цієї дати було незрозуміло, чи відповідає заява цим критеріям. Відповідно, період, який слід брати до уваги, розпочався 18 лютого 2015 року і закінчився 9 червня 2016 року винесенням рішення Конституційним судом, отже, становив один рік, три місяці і двадцять два дні на трьох рівнях юрисдикції. Навіть якщо вважати, що перебіг

строку почався 14 квітня 2014 року, загальна тривалість провадження становила два роки, два місяці і сім днів, і в будь-якому разі будь-який із цих строків слід вважати розумним у розумінні статті 6 § 1 Конвенції. У будь-якому разі Уряд вважав, що не було жодного періоду бездіяльності суду першої інстанції. Суду було необхідно вести листування, і він не вчиняв жодних дій, які могли б зумовити затримку провадження. Нарешті, Уряд стверджував, що період судових канікул з 20 липня до 31 серпня кожного року, тобто сорок днів, передбачених статтею 331 Кримінально-процесуального кодексу, має бути віднятий від загальної тривалості провадження.

(b) Оцінка Суду

Суд нагадує, що розумність тривалості провадження має оцінюватися з урахуванням обставин справи та з посиланням на такі критерії: складність справи, поведінка заявника та відповідних органів влади, а також значущість спору для заявника (див., серед багатьох інших джерел, *Vegotex International S.A. v. Belgium* [GC], № 49812/09, §§ 150–152, 3 листопада 2022 року; *Pélicier and Sassi v. France* [GC], № 25444/94, § 67, ECHR 1999-II; *Frydlender v. France* [GC], № 30979/96, § 43, ECHR 2000-VII).

Щодо твердження Уряду про те, що скарги заявника не підпадали під сферу застосування статті 6 Конвенції з огляду на те, що проти нього не було висунуто кримінального обвинувачення, Суд повторює, що вже встановив застосовність кримінального аспекту статті 6 § 1 Конвенції до провадження, пов'язаного із заявою заявника про поновлення, поданою на підставі рішення цього Суду про порушення щодо нього (див. пункти 68–72 вище). Відтак це заперечення Уряду відхиляється.

По-друге, щодо доводу Уряду про те, що період, який слід брати до уваги, повинен починатися лише з 18 лютого 2015 року, коли суд першої інстанції встановив, що його заява відповідає критеріям прийнятності, Суд робить такі зауваження. Якщо національні суди обмежують свою оцінку суто технічними питаннями – такими як те, чи

подано клопотання про поновлення вчасно, уповноваженою особою та у належній формі, – то цей етап процесу не може розглядатися як новий перегляд кримінального обвинувачення (див. *Hulki Güneş v. Turkey* (dec.), № 17210/09, 2 липня 2013 року).

Однак висновок Суду у цій справі про застосовність кримінального аспекту статті 6 § 1 Конвенції до відповідного провадження ґрунтувався саме на характері оцінки, яку національні суди мають здійснити відповідно до статті 311 § 1 (f) Кримінально-процесуального кодексу, а саме встановити: (i) чи було Судом констатовано порушення, і (ii) чи ґрунтувалося попереднє рішення на цьому порушенні. Суд також встановив, що останній аспект такої оцінки є подібним до виду перегляду, який здійснював Верховний суд Португалії у справі *Moreira Ferreira* (цитуються вище). Це привело Суд до висновку, що кримінальний аспект статті 6 § 1 Конвенції застосовний до проваджень, пов'язаних із заявами про поновлення, з огляду на характер відповідної оцінки та на встановлене Судом порушення. Відповідно Суд повторює, що кримінально-правові гарантії, закріплені у статті 6 § 1 Конвенції, почали застосовуватися з моменту подання заявником заяви про поновлення кримінального провадження, яка ґрунтувалася на рішенні Суду від 26 листопада 2013 року щодо нього.

З огляду на викладене Суд відхиляє довід Уряду щодо початкової дати періоду, який слід брати до уваги; такою датою є 7 квітня 2014 року – день, коли заявник подав свою заяву про поновлення кримінального провадження на підставі рішення у справі *Davut Abo* (цитуються вище). Відповідний період завершився 9 червня 2016 року ухваленням рішення Конституційним судом щодо заявника. Загальна тривалість провадження становила два роки, два місяці і сім днів на трьох рівнях юрисдикції.

Далі Суд наголошує, що у випадку, коли заява про поновлення кримінального провадження ґрунтується на висновку цього Суду про порушення, а заявник при цьому перебуває під вартою, національні суди зобов'язані проявляти належну сумлінність при розгляді такого

клопотання, щоб забезпечити практичне, ефективне та своєчасне виконання рішень Суду відповідно до принципу субсидіарності, який покладає на них первинну відповідальність у цьому питанні. Виходячи з цього, Суд не може погодитися з доводом Уряду про те, що період у сорок днів щороку, який відповідає судовим канікулам, має автоматично відніматися при обчисленні загальної тривалості провадження.

До того ж, справді, загальна тривалість провадження у цій справі сама по собі не видається надмірною з огляду на «грубе емпіричне правило» одного року на інстанцію у справах за статтею 6 § 1, сформульоване у рішенні *Hutchison Reid v. the United Kingdom* (№ 50272/99, § 79, ECHR 2003-IV). Про це додатково свідчить те, що провадження перед П'ятим судом присяжних Діярбакира тривало лише кілька днів, а перед Конституційним судом – лише п'ять місяців і двадцять два дні, хоча він і не розглянув скаргу заявника щодо нібито надмірної тривалості провадження.

Отже, оцінка Суду має зосереджуватися на тому, чи була тривалість провадження в суді першої інстанції, яка дещо перевищила вісімнадцять місяців, сумісною з правом заявника на розгляд його справи упродовж розумного строку, гарантованим статтею 6 § 1 Конвенції. У цьому зв'язку Суд зазначає, що, хоча його рішення щодо заявника було винесено складом Комітету і, отже, було остаточним у день його ухвалення, 15 травня 2014 року суд першої інстанції звернувся до Міністерства юстиції із запитом підтвердити, чи набуло рішення Суду остаточного статусу і, якщо так, то з якої дати (див. пункт 15 вище). Згодом, 4 листопада 2014 року, адвокат заявника запитала в суду першої інстанції, чи було ухвалено рішення за її заявою про поновлення кримінального провадження, що спонукало суд 5 листопада 2014 року поновити своє звернення до Міністерства юстиції. У відповіді від 27 листопада 2014 року Міністерство зазначило, що зазначене рішення було остаточним у день його проголошення та що його вже було надіслано 3 квітня 2014 року до суду першої інстанції як суду, який розглядав справу.

На думку Суду, всупереч твердженням Уряду, кроки, вжиті судом першої інстанції для того, щоб запитати в Міністерства юстиції дату набуття чинності рішенням цього Суду, були не лише безпідставними, оскільки рішення, ухвалені складом Комітету, є остаточними з моменту їх проголошення, але й призвели до того, що суд залишався бездіяльним до 5 листопада 2014 року, коли він поновив свій запит до Міністерства юстиції лише після звернення адвоката заявника щодо стану розгляду її заяви про поновлення кримінального провадження. Отже, Суд вважає, що період між 3 квітня 2014 року, коли суд першої інстанції був повідомлений про рішення Суду щодо заявника, та 27 листопада 2014 року є таким, що покладається на державу і не відповідає вищезазначеній вимозі належної сумлінності.

Аналогічно, суду першої інстанції знадобилося понад п'ять місяців, щоб відхилити заперечення, подане заявником 26 травня 2015 року проти його рішення від 8 травня 2015 року, яким було відмовлено в задоволенні заяви про поновлення кримінального провадження на тій підставі, що вона «визнана необґрунтованою» (див. пункт 26 вище щодо рішення суду першої інстанції від 27 жовтня 2015 року). У цьому зв'язку Суд зазначає, що суд першої інстанції провів провадження без проведення слухання.

На думку Суду, наведені вище міркування – включно з двома періодами загальною тривалістю приблизно одинадцять місяців і тринадцять днів, протягом яких суд першої інстанції або залишався бездіяльним, або вживав кроків, що затягували провадження з причин, які можна віднести на рахунок держави, – свідчать про те, що цей суд не проявив необхідної належної сумлінності при веденні провадження. Це зробило провадження перед ним нерозумно тривалим і призвело до порушення статті 6 § 1 Конвенції.

Відповідно, мало місце порушення статті 6 § 1 Конвенції у зв'язку з надмірною тривалістю провадження в суді першої інстанції щодо заяви заявника про поновлення кримінального провадження стосовно нього (§§ 93-106).

IV. ІНШІ СТВЕРДЖУВАНІ ПОРУШЕННЯ КОНВЕНЦІЇ

Нарешті, у своїх зауваженнях від 26 квітня 2023 року заявник уперше поскаржився на порушення його права на справедливий судовий розгляд, стверджуючи, що суд першої інстанції не провів слухання під час розгляду його заяви про поновлення провадження. Однак ця нова скарга не є розвитком первісної скарги заявника до Суду, оскільки вона стосується раніше не згаданих аспектів справедливості провадження (див. *Kohen and Others v. Turkey*, №№ 66616/10 та 3 інші, § 40, 7 червня 2022 року). Звідси випливає, що ця частина заяви була подана з пропуском установленого строку й має бути відхилена відповідно до статті 35 §§ 1 та 4 Конвенції.

V. СПІЛЬНА ОКРЕМА ДУМКА (ЧАСТКОВО РОЗБІЖНА) СУДДІВ СААДЕТ ЮКСЕЛЬ (Saadet Yüksel, Туреччина), ПЕТЕРА ПАЧОЛАЯ (Péter Paczolay, Угорщина) ТА СТЕФАНА ПІЗАНІ (Stéphane Pisani, Люксембург)

Хоча ми погоджуємося з висновком про наявність порушення статті 6 § 1 у зв'язку з несправедливістю провадження щодо поновлення кримінального провадження після першого рішення Суду, ми з повагою не погоджуємося з висновком про порушення, пов'язаним із тривалістю провадження, з таких підстав.

Зазначимо, що у своїй практиці Суд зазвичай оцінює загальну тривалість провадження і може констатувати порушення, коли ця загальна тривалість є надмірною, попри те що окремі стадії здійснювалися з прийнятною швидкістю (див. *Dobbertin v. France*, 25 лютого 1993 року, § 44, Series A № 256-D, та *Satakunnan Markkinapörssi Oy and Satamedia Oy v. Finland [GC]*, № 931/13, §§ 210–211, 27 червня 2017 року). У цьому зв'язку ми також зазначаємо, що, хоча більшість не вважала, що загальна тривалість провадження, яка становила два роки, два місяці і сім днів на трьох рівнях юрисдикції, була надмірною (див. пункт 101 рішення), вона все ж дійшла висновку, що два конкретні періоди були нерозумно тривалими.

Більшість визнала, що період бездіяльності між 15 травня 2014 року та 4 листопада 2014 року, протягом якого суд першої інстанції не вчиняв жодних дій, а також п'ять місяців, витрачені на відхилення заперечення, поданого заявником 26 травня 2015 року, загальною тривалістю одинадцять місяців і тринадцять днів, призвели до надмірності загальної тривалості провадження. Період бездіяльності, за який у цій справі було констатовано порушення, видається коротшим, ніж періоди, за які такі порушення зазвичай встановлюються у практиці Суду. У справі *Satakunnan Markkinapörssi Oy and Satamedia Oy* (цит. вище, §§ 210–211) Суд дійшов висновку, що період у півтора року, протягом якого провадження перебувало на розгляді на кожній стадії, сам по собі не був надмірним. У справі *Pélissier and Sassi v. France* ([GC], № 25444/94, §§ 73–74, ECHR 1999-II) Суд констатував порушення статті 6 § 1 внаслідок періоду бездіяльності загальною тривалістю понад п'ять років, попри те що справа не була складною, а поведінка заявників була розумною. У справі *Ezeoke v. the United Kingdom* (№ 61280/21, §§ 45–49, 25 лютого 2025 року) Суд визнав порушення статті 6 § 1 як через однорічний період бездіяльності між поданням клопотання про надання дозволу на оскарження та його відхиленням, так і через невикористання «надзвичайних заходів» для забезпечення швидкого розгляду справи попри пандемію Covid-19.

Підсумовуючи, як загальна тривалість провадження, так і період бездіяльності у цій справі видаються коротшими за періоди, які у практиці Суду визнавалися сумісними з правом бути судимим упродовж розумного строку. Визнаючи у цій справі порушення статті 6 § 1 у зв'язку з коротшим періодом бездіяльності тривалістю одинадцять місяців і тринадцять днів, без зазначення будь-яких інших чинників, пов'язаних зі складністю чи особливими обставинами, які могли б сприяти такому висновку, Суд ризикує встановити нереалістичний поріг і створити непослідовність у власній судовій практиці.

VI. Значення рішення *Abo v. Türkiye* для українського кримінального процесу

Українське кримінальне процесуальне законодавство передбачає можливість перегляду судових рішень за виключними обставинами, зокрема у разі встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом (п. 2 ч. 3 ст. 459 КПК). Заява подається до Верховного Суду, який у відповідних випадках виступає фактичним «судом поновлення».

Застосовуючи це положення, Велика Палата Верховного Суду вже неодноразово відштовхувалася від рекомендацій Комітету Міністрів та практики ЄСПЛ, зазначаючи, що перегляд виправданий тоді, коли без нього неможливо досягти *restitutio in integrum* або хоча б максимально наблизитися до нього.

Рішення у справі *Abo v. Türkiye* пропонує для української практики кілька чітких орієнтирів: 1) підвищені вимоги до мотивування відмов у перегляді; 2) визнання застосовності «кримінального» аспекту статті 6 до провадження про перегляд; 3) стандарт розумного строку для проваджень про перегляд; 4) кореляція між стадією досудового розслідування та обсягом перегляду.

Підвищені вимоги до мотивування відмов у перегляді означають, що якщо рішення ЄСПЛ прямо вказує на доцільність повторного розгляду, посилення на «незначний характер» порушення або «відсутність впливу на результат» повинні бути підкріплені конкретним аналізом доказів, ролі оспорюваних процесуальних дій і можливості їх нейтралізації в новому провадженні.

Визнання застосовності «кримінального аспекту» статті 6 Конвенції до провадження про перегляд означає, що перегляд за виключними обставинами, якщо він стосується законної сили обвинувального вироку, є елементом «кримінального провадження» у сенсі Конвенції. Це означає повну дію гарантій справедливого суду (змагальність, право бути почутим, публічність у межах, визначених КПК, належне мотивування рішень).

Стандарт розумного строку для проваджень про перегляд вимагає, щоб у ситуаціях, коли особа продовжує відбувати покарання, будь-яке зволікання із вирішенням заяви про перегляд оцінювалося з урахуванням посиленої сумлінності. Важливими стають не лише «формальні» строки, встановлені КПК, а й фактичний характер процесуальних дій.

Кореляція між стадією порушення та обсягом перегляду означає, що якщо порушення стосується лише досудової стадії і не вплинуло на законність та обґрунтованість вироку, перегляд може бути непропорційним. Водночас у справах Salduz-типу, де йдеться про самовикривальні показання без адвоката, зв'язок між порушенням і результатом провадження презюмується, а відтак відмова у перегляді потребує особливо переконливого обґрунтування.

Отже короткі загальні висновки

1. Рішення ЄСПЛ у справі Abo v. Türkiye є черговим кроком у розвитку стандартів статті 6 Конвенції щодо проваджень про поновлення кримінальних справ після встановлення порушень у попередніх рішеннях Суду.

2. ЄСПЛ підтвердив, що такі провадження належать до сфери дії «кримінальної» гілки статті 6, а отже до них у повному обсязі застосовуються гарантії справедливого суду, включно з вимогою належного мотивування рішень і дотриманням розумного строку.

3. Відмова у поновленні провадження, яка ґрунтується на автоматичних міркуваннях без конкретного аналізу впливу виявленого порушення на обґрунтованість вироку, суперечить Конвенції. Суд очікує від національних судів індивідуалізованого підходу, що враховує як структуру доказів, так і рекомендації самого ЄСПЛ щодо належної форми сатисфакції.

4. Тривалість проваджень про перегляд рішень після встановлення порушення має оцінюватися з урахуванням підвищеного стандарту сумлінності. Навіть якщо загальний строк формально не

виходить за рамки «типових» орієнтирів, необґрунтовані періоди бездіяльності суду, особливо коли заявник позбавлений волі, можуть самостійно тягти порушення статті 6 § 1.

5. Для українського кримінального процесу рішення *Abo v. Türkiye* підсилює вимоги до мотивування рішень Верховного Суду щодо перегляду за виключними обставинами, а також актуалізує необхідність забезпечення оперативності розгляду таких заяв. У перспективі воно може слугувати орієнтиром для подальшого вдосконалення норм КПК України, спрямованих на виконання рішень ЄСПЛ.

РЕЛЕВАНТНІ ДЖЕРЕЛА

Recommendation No R (2000) 2 of the Committee of Ministers to member States on the re-examination or reopening of certain cases at domestic level following judgments of the European Court of Human Rights (19 January 2000).

Abo v Türkiye App no 3772/17 (ECtHR, 13 November 2025).

Davut Abo v Turkey [Committee] App no 22493/07 (ECtHR, 26 November 2013).

Bochan v Ukraine (no 2) [GC] App no 22251/08 (ECtHR, 5 February 2015).

Yaremenko v Ukraine (no 2) App no 66338/09 (ECtHR, 30 April 2015).

Moreira Ferreira v Portugal (no 2) [GC] App no 19867/12 (ECtHR, 11 July 2017).

Salduz v Turkey [GC] App no 36391/02 (ECtHR, 27 November 2008).

Ibrahim and Others v United Kingdom [GC] Apps nos 50541/08, 50571/08, 50573/08 and 40351/09 (ECtHR, 13 September 2016).

Vegotex International SA v Belgium [GC] App no 49812/09 (ECtHR, 3 November 2022).

Hutchison Reid v United Kingdom App no 50272/99 (ECtHR, 20 February 2003).